

HUNYADI SÁNDOR

hunyadi.sanyi93@gmail.com

PhD-hallgató (ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola)

Választott esztergomi érsekek az 1270-es években: Benedek és Kán nembeli Miklós

The elected archbishops of Esztergom in the 1270s:
Benedek and Nicholas of the Kán kindred

ABSTRACT

The archbishops of Esztergom always had an important place amongst the Hungarian historical researches due to their ecclesiastical and political role. In my writing, I will have a look at the origin and the early career of Benedek and Nicholas of the Kán kindred, the archbishop election of 1273, and their short careers as prelates. Through Nicholas, we can follow the career of a prelate who came from one of the greatest families, contrary to Benedek, who had a literary career in the church and in the court. The reasons behind the unsuccessful archbishop election in the 1270s are the weakened royal authority and the lack of an agreement on who to elect. The latter is also proven by Nicholas' first and short role as an archbishop.

KEYWORDS

Archdiocese of Esztergom, Archbishop of Esztergom, 13th century

DOI 10.14232/belv.2022.4.1

<https://doi.org/10.14232/belv.2022.4.1>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article:

Hunyadi Sándor (2022): Választott esztergomi érsekek az 1270-es években: Benedek és Kán nembeli Miklós. *Belvedere Meridionale* vol. 34. no. 4. pp 5–17.

ISSN 1419-0222 (print)

ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)
(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)
www.belvedere-meridionale.hu

Az esztergomi érsekek mindig is kiemelt helyett foglaltak el a hazai kutatásban mind egyházi, mind politikai szerepük révén, történelmünk megkerülhetetlen szereplőinek tekinthetjük őket. A jelen írásom tárgyát képező Benedek és Kán nembeli Miklós választott esztergomi érsekekkel sincs másképp, pályájuk nem ismeretlen a hazai kutatás előtt, elsősorban a Knauz Nándor,¹ valamint Beke Margit² által készített életrajzok révén. A két esztergomi érsekről készült életrajzok azonban jelentősen különböznek az érsekek megválasztását illetően. A Beke Margit által közölt életrajzok szerint Kán nembeli Miklóst 1273-ban, míg utódját Benedeket 1274-ben választották meg esztergomi érseknek, jelenleg is ez a nézet számít mérvadónak napjaink szakirodalmában.³ Ezzel szemben Knauz Nándor kiemelte, hogy bár Kán nembeli Miklós erőszakkal szerezte meg az esztergomi érsekséget, a káptalan egy része – legalábbis XXI. János pápa 1277. évi és III. Miklós 1278. évi oklevele szerint – Benedeket választotta meg érsekké.⁴ Hasonlóan látta az érsekválasztást Balics Lajos, Fraknói Vilmos és Szabó Károly is.⁵ Ezirányú véleményüknek manapság kevés lenyomata van, az 1273. évi kettős érsekválasztás még historiográfiai érdekességként sincs említve sem a korszakkal foglalkozó szakirodalomban, sem a Benedek vagy Kán nembeli Miklós életét valamilyen szempontból taglaló munkákban. Mindezt figyelembe véve talán nem érdektelen a két választott érsekre vonatkozó ismereteink újratárgyalása.

A VÁLASZTOTT ÉRSEK SZÁRMAZÁSA

Benedek Zala megyéből származott. Márki Sándor Rajki Benedekként hivatkozik rá, azonban az azonosítás alapját képező 1289. évi oklevélben szereplő, még nagyon is élő Benedek királyi jegyző nem lehet azonos az 1276-ban elhunyt Benedek választott esztergomi érsekkel.⁶ Pór Antal a Nádasdiak közé, illetve a Nádasdiak leszármazottjaként tartotta számon,⁷ de jelenlegi ismereteinket figyelembe véve nem lehet elhelyezni a Nádasdiak egyik ágának családfáján sem. Wertner Mór szerint a dunántúli Lőrente nemzetség tagja,⁸ de Karácsonyi János bebizonyította, hogy ez a kapcsolat hamis dokumentumon alapul.⁹ Mindezek miatt a főpap nemzetségbe sorolása jelenlegi ismereteink szerint lehetetlen.

¹ MES II. 1–19., 22–23., 33–39., 64–69.,

² BEKE 2003a 121–125., BEKE 2003b 125–127.

³ THOROCZKAY 2012. 44.; KOVÁCS 2018. 151–153., BARABÁS 2021. 538–539., THOROCZKAY 2021. 303–304.,

⁴ THEINER I. 322., 324–326.

⁵ SZABÓ 1886. 23.; BALICS 1888. II/1. 411–412.; FRAKNÓI 1901. 80–81.;

⁶ MÁRKI 1892. 145.; HO. I. 78.

⁷ PÓR 1907. 197.

⁸ WERTNER 1900. 407.

⁹ KARÁCSONYI 1995. 809.

Elsősorban Pór Antal és Wertner Mór kutatásainak köszönhetően szerencsésebb helyzetben vagyunk Miklós választott érseket illetően, aki a tekintélyes Kán nemzetség tagja, Gyula fia László nádor, szlavón bán fia,¹⁰ testvérei: Gyula és László, utóbbi később szintén erdélyi vajda.¹¹

BENEDEK ÉS KÁN NEMBELI MIKLÓS PÁLYÁJA ESZTERGOMI ÉRSEKKÉ VÁLASZTÁSUK ELŐTT

A két leendő érsek közül Benedek tűnik fel korábban a forrásainkban. Őt már IV. Béla udvarában megtaláljuk és 1255–1256-ban *homo regiusként* határjárásban vett részt.¹² Kollányi Ferenc a pécsi egyházmegyéhez kötötte,¹³ 1257-től István herceg kancelláriai jegyzője volt. 1259-től töltötte be István oldalán a hercegi, majd ifjabb királyi alkancellárságot, amely tisztséget az ifjabb király udvarából való távozásig, 1264 október elejéig ellátott.¹⁴ Mivel Benedek később IV. Béla udvarában tűnik fel, őt is azon személyek közé szokás sorolni, akik 1264-ben elhagyták István ifjabb király udvarát.¹⁵ 1270-ben a már trónralépés előtt álló István visszafogadta szolgálatába Benedeket, aki István uralkodása alatt végig királyi alkancellár volt.¹⁶ Emellett több jel is arra mutat, hogy az uralkodó Benedek szolgálatát nagyra értékelte: 1270-ben István többek között Benedeket küldte Brünne II. Ottokárhoz, hogy kössön vele fegyverszünetet,¹⁷ de az alkancellár 1271-ben a cseh támadás visszaverése után is tagja volt annak a követségnek, amelyet V. István küldött Marcheggre a béketárgyalás ügyében. A követségek ellátása mellett Benedek részt vett az egri egyház jogait megállapító vizsgálatok lefolytatásában.¹⁸

Ami Benedek egyházi tisztségeit illeti 1259-ben valkói főesperesként, egy alkalommal pedig mint friesachi prépostot említik forrásaink.¹⁹ 1261–1262-ben szebeni prépost volt,²⁰ majd 1262–1273 között aradi prépost.²¹ Ezt követően 1273 végén lett budai prépost,²² amely tisztségét – mivel a pápák sosem erősítették meg esztergomi érsekségében – haláláig viselte. Ezen tisztségek mellett XXI. János pápa 1277. évi oklevele említi Benedeket mint esztergomi kanonokot

¹⁰ Kán nembeli Gyula fia László tisztségeire lásd ZSOLDOS 2011. 320.

¹¹ PÓR 1888. 140.; PÓR 1891 105–112.; PÓR 1892. 121–125.; WERTNER 1908. 122–129.; Engel Pál genealógiai táblái nem hozzák a Kán nemzetség erdélyi vagy vajdai ágát.

¹² MES II. 33.; CD V/2. 88.; ÁÚO XI. 413., 418.

¹³ KOLLÁNYI 1900. 18.

¹⁴ ZSOLDOS 2007. 39.; ZSOLDOS 2011. 120.

¹⁵ FEJÉRPATAKY 1885. 207.; ZSOLDOS 2007. 38., 89.

¹⁶ ZSOLDOS 2007. 122.; ZSOLDOS 2011. 111.

¹⁷ BALICS 1888. II/1. 400.; RUDOLF (Kézirat) V. István és II. Ottokár (1270–1272). fejezet – ezúton is szeretnék köszönetet mondani Rudolf Veronikának, hogy készülő doktori disszertációjának vonatkozó fejezetét a rendelkezésemre bocsájtotta.

¹⁸ MES II. 38.; PAULER 1899. II. 290., 300.; RUDOLF (Kézirat) V. István és II. Ottokár (1270–1272). fejezet

¹⁹ ÁÚO VII. 507., RA 1757. sz.

²⁰ THOROCZKAY 2012. 44.;

²¹ THOROCZKAY 2021. 303–304.

²² MES II. 38.

az 1273. évi érsekválasztáskor,²³ ugyanakkor meg kell jegyeznünk, hogy Benedek esztergomi kanonokságáról ez az egyetlen adatunk.

Kán nembeli Miklós az ifjabb király udvarában már 1264-ben feltűnt,²⁴ aki testvéreivel, Lászlóval és Gyulával ellentétben hű maradt Istvánhoz. 1265-ben tűnt fel erdélyi prépostként,²⁵ Smaragd kalocsai érsek halála után ő lett az ifjabb király kancellárja,²⁶ talán korábbi hűségét értékelendő kerülhetett a bizalmi posztra István udvarában. Egy 1267. évi keltezésű oklevél ugyanakkor már arról tájékoztat, hogy Miklós is elhagyta urát, és átállt IV. Béla oldalára.²⁷ Miklós az erdélyi prépostságát mindvégig megtarthatta, bizonyosan IV. Béla közbenjárásával, de az 1266. vagy 1267. évi távozását követően már nem tért vissza István szolgálatába,²⁸ csak Erzsébet királyné alkancellárjaként bukkant fel 1272-ben, majd IV. László koronázását követően egyértelműen Erzsébet köréhez tartozik, többek között testvéreivel, Kán nembeli Lászlóval és Rátót nembeli Istvánnal.²⁹

Benedek és Kán nembeli Miklós már 1272-ben keresztezte egymás útját. V. István halálát követően ugyanis az addigi alkancellárt, Benedeket az özvegy királyné kegyeltje, Kán nembeli Miklós váltotta az alkancellári tisztségben, hogy aztán 1273. márciusától, amikor is Miklósból néhány hónapra kancellár lett, ismét Benedek töltse be az alkancellári tisztséget egészen haláláig.³⁰

AZ 1273. ÉVI ÉRSEKVÁLASZTÁS ÉS BENEDEK ÉRSEKSÉGE

Türje nembeli Fülöp esztergomi érsek halálát követően,³¹ 1273 januárjában még üresedésben volt az esztergomi szék, de februártól a választás már aktuálissá vált.³² Ahogy tanulmányom bevezetőjében már utaltam rá, az eseményekkel kapcsolatban két eltérő nézet uralkodik történetírásunkban. A Beke Margit féle esztergomi érsekeletrajzok mellett politikatörténet-írásunk is úgy látja, hogy 1273-ban Kán nembeli Miklóst, 1274-ben pedig Benedek – ekkor már – budai prépostot

²³ Theiner I. 322.

²⁴ MES II. 7.

²⁵ HEGYI 2019. 73.

²⁶ ZSOLDOS 2011. 119.

²⁷ CD IV/3. 417.; ZSOLDOS 2007. 99–100.; Megjegyzendő, hogy Szűcs Jenő véleménye szerint Miklós 1264-ben testvéreivel együtt Bélához pártolt. SZÚCS 2002. 176.

²⁸ MES II. 16.

²⁹ ZSOLDOS 2011. 117.; A Beke Margit-féle életrajzban 1264-ben tűnt fel István ifjabb király udvarában, de még ugyanabban az évben átpártolt Erzsébet királynéhoz, akinél a váci püspök kancellársága mellett az alkancellári tisztelet tölthette be. (BEKE 2003a 122.) Ezt az értelmezést hiába keressük az archontológiai sorokban, ugyanis Beke értelmezését sem az általa hivatkozott Pauler Gyula szövege (PAULER 1899. II. 304.), sem a Pauler által hivatkozott Fejérpataky László értelmezése (Fejérpataky 1885. 124.) nem támasztja alá. A probléma gyökere, hogy Beke a Paulernál olvasható „... a szintén hűtelen Miklós prépost, miután V. István kegyébe, kancelláriájába vissza tudott jutni, Erzsébet királynét hódította meg teljesen, úgy hogy az a váci püspök, kancellárja mellé, alkancellárrá fogadta, most pedig a királyi kancelláriába is, mint alkancellár belépett.” mondatot az 1264. év eseményének tekintette, holott az 1264–1272. közötti időszak eseményeit rögzíti egy tömör mondatban, hiszen Miklós csak 1272-ben bukkant fel forrásainkban a királynéi alkancellári poszton.

³⁰ ZSOLDOS 2011. 109., 111–112.

³¹ ZSOLDOS 2011. 81.

³² MES II. 19.; Zsoldos 2011. 82.

választották meg esztergomi érseknek.³³ Ezt az értelmezést támasztják alá az archontológiai sorok adatai is.³⁴ Ugyanakkor az 1273. évi események leírásánál gyakori hivatkozási pont Miklós később összeállított bűnlajstroma is: „A pápai vizsgálat szerint az esztergomi kanonokok fenyegetés hatása alatt választották meg érseknek, azokat egész napon át étlen-szomjan a székesegyházba bezárva tartotta. 6 év alatt egyetlen idézésre sem jelent meg Rómában. Erőszakossága több területen megnyilvánult. Harácsolással, gyűjtogatással, gyilkossággal, műveletlenséggel vádolták.”³⁵

Kán nembeli Miklós vétkeinek felsorolását azért is tartom fontosnak kiemelni, mert éppen az erdélyi prépostot a pápa színe elé megidéző és a vétkeket felsoroló két oklevél őrizte meg számunkra az 1273. évi kettős érsekválasztás emlékét.³⁶ Eszerint ugyanis, mikor Túrje nembeli Fülöp halálát követően érsekválasztásra került sor, a káptalan Benedek aradi prépostot választotta meg érseknek, így Miklós – megfelelő káptalani támogatás híján – kénytelen volt erővel behelyezkedni az érsekségbe.³⁷ Az utóbbi értelmezést támogatja Miklós rövid érseksége is, hiszen amennyiben az esztergomi káptalan szabályos körülmények között választotta volna meg esztergomi érseknek, minden bizonnyal jóval nehezebb lett volna posztjáról eltávolítani az önjelölt érseket.

A fentiek tükrében az eseményeket jómagam a következőképpen látom: az 1272 december második felében elhunyt Túrje nembeli Fülöp esztergomi érsek utódjául 1273. február 12. és március 1. között választották meg Benedek aradi prépostot, majd Benedek megválasztását követően, de még március 1. előtt Miklós – figyelmen kívül hagyva Benedek *electio*-ját – erővel megválasztatta magát esztergomi érseknek. Az esztergomi érsekség és az esztergomi örökös ispáni cím megszerzése mellett Kán nembeli Miklós lett a kancellár, továbbá a pilisi ispánság is a kezére került. Utóbbi, bár eredetileg királynéi birtok volt, de az 1270-es években kikerült a királyné keze alól és az V. István halálát követő időszakban Gutkeled nembeli Joachim kezére jutott,³⁸ miután 1272 novemberében Kőszegi Henrikkel szövetségbe kibuktatta a hatalomból az özvegy királynét és körét. Erzsébet királyné 1273 március végére a szlávón bánóság feljárlásával megnyerte Kőszegi Henriket, az erdélyi vajda címmel pedig Geregye Miklóst és segítségükkel kibuktatta Gutkeled nembeli Joachimot a hatalomból. Ekkor került a pilisi ispánság Kán nembeli Miklós választott esztergomi érsek kezére, minden bizonnyal Erzsébet jóváhagyásával. Erzsébet királynét és körét azonban 1273 május-júniusának fordulóján kibuktatták a hatalomból, így Kán nembeli Miklóst is eltávolították nemcsak az esztergomi érseki székből, de a kancellári tisztségéből is, a pilisi ispán pedig ismételten Gutkeled nembeli Joachim lett.³⁹

Ezt követően azonban az esztergomi káptalan nem ejtett meg újabb választást, hiszen Benedek személyében már volt választott érseke az egyházmegyének.⁴⁰ Így viszont az az érdekes helyzet áll elő, hogy Benedek 1273. március 1-jétől újra ellátja az alkancellári teendőket és 1273 végétől budai prépost is lesz, de csak 1274. február 22-én bukkan fel az oklevelekben választott

³³ PAULER 1899. II. 307., 315.; SZŰCS 2002. 392.; BEKE 2003a 122.; BEKE 2003b 125.

³⁴ KNAUZ 1863. 9–30.; ZSOLDOS 2011. 82.

³⁵ KRISTÓ 2002. 265.

³⁶ THEINER I. 322.; 324–326.; Az oklevelek Kristó által hivatkozott regesztái is hozzák Benedek érsekségét: ERD. OKM. I. 350., 358. sz.

³⁷ MES II. 17., 22–23.; SZABÓ 1886. 23.; BALICS 1888. II/1. 411–412.; FRANKÓI 1901. 80–81.;

³⁸ ZSOLDOS 2011. 180.

³⁹ SZŰCS 2002. 392–393.

⁴⁰ MES II. 22–23.

esztergomi érsekként.⁴¹ Minden bizonnyal eddig tarthatott, amíg IV. Lászlóval, vagy helyesebben az éppen hatalmon lévő főúri körrel sikerült elfogadtatni érsekségét. Erre utalhat az is, hogy amíg Miklós érsekségével egy időben a kancellári címet is megszerezte, addig Benedek élete végéig alkancellár maradt. Ugyanakkor a méltóságsorokban megfigyelhető hosszasan üresedésben talán az is közrejátszhatott, hogy Benedek és hívei Miklós érseksége idején a pápasághoz fordultak az erőszakos érsekválasztás eseményei miatt, és talán a Benedek érsekké választását jóváhagyó pápai ítéletre vártak.⁴²

A pápai megerősítés megszerzéséért Benedek 1275-ben két esztergomi kanonokot küldött Rómába, Román barsi főesperest és Fulkus kanonokot. A választott érsek követői azonban csak Zengig jutottak. Zengg és Zára között észrevették, hogy ellenséges erők követik őket – akiket Miklós híveivel szokás azonosítani – és ezért inkább Trauba mentek, majd visszafordultak. Ennek következtében azonban Benedek pápai megerősítése elmaradt.⁴³ 1276 januárjában meghalt X. Gergely pápa, az őt követő pápák pedig csak rövid ideig uralkodtak, így Benedeknek már nem volt lehetősége érseki címének megerősítésére. Pedig az ügyet Rómából is próbálták felgöngyöltetni. Az új pápa, V. Ince Ottobuono ostiai bíboros-püspököt, a későbbi V. Adorján pápát bízta meg, hogy Benedek ügyében a vizsgálatot lefolytassa, követségére azonban V. Ince pápa halála és Ottobuono pápává választása miatt nem került sor.⁴⁴

A választott érsek egyébként is igyekezett jó kapcsolatot fenntartani a Szentszékkal. A pápa megbízta az esztergomi érseket és egyháztartományát, hogy keresztes hadjáratot hirdessenek a Szentföldre, és a résztvevőket kiváltságokban részesítette.⁴⁵ A II. Lyoni Egyetemes Zsinatot követően pedig Magyarországra küldte Gerardus de Mutina pápai szubdiakónust, hogy beszédje az egyházak hatévi jövedelmének a tizedét a Szentföld megsegítésére.⁴⁶ A érsek metropolitai jogait is igyekezett megvédeni. 1276. szeptember 3-án kelt oklevél szerint átengedte a tihanyi apátságot annak minden tartozékával Péter veszprémi püspöknek, de kikötötte metropolitai jogának fenntartását. Cserébe az esztergomi egyház megkapta a veszprémi egyházmegye két Gyermely nevű faluját, a billei és csolnoki plébániák dézsmáját, valamint utóbbiak kápolnáit. A cseré végül ismeretlen okokból, talán éppen a választott érsek halála miatt, nem valósult meg.⁴⁷ A választott érsek budai egyházáról sem feledkezett meg, még 1274 márciusában IV. László megerősítette a budai káptalan II. Andrásztól kapott kiváltságait.⁴⁸ 1276-ban ismét napirendre került IV. Béla lányának, Margitnak a szentté avatási ügye, ekkor V. Ince pápa Lodomér váradi püspökre, Fülöp váci püspökre, Benedek választott esztergomi érsekre, a bakonybéli bencés apátra és Ubertus Blanca veronai kanonokra bízta a kivizsgálás ügyét.⁴⁹ Pontos szerepük

⁴¹ ZSOLDOS 2011. 82.; Így az esztergomi érsekség a méltóságsorokban 1273. jún. 7. és 1274. febr. 22. között üresedésben van.

⁴² FRAKNÓI 1901. 81.

⁴³ MES II. 55.; KOLLÁNYI 1900 19.; BEKE 2003b 125–126.

⁴⁴ <https://delegatonline.pte.hu/search/persondatasheet/id/111> letöltés ideje: 2022-07-14

⁴⁵ MES II. 44.; THEINER I. 316.;

⁴⁶ FRAKNÓI 1901. 166.; BEKE 2003b 126.; Gerardus de Mutina személyére lásd: <https://delegatonline.pte.hu/search/persondatasheet/id/159> letöltés ideje: 2022-07-14

⁴⁷ MES II. 59.; A tihanyi apátság jogállására lásd KISS 2013. 62–63.; Kőszegi Péter veszprémi püspök személyére lásd KÁDÁR 2021.

⁴⁸ MES II. 40.

⁴⁹ MES II. 103.

ugyanakkor történetírásunk előtt ismeretlen, hiszen a kihallgatást és a jegyzőkönyv összeállítását Umberto Bianchi pápai káplán, piacenzai kanonok és de La Corra kánonjogi doktor, veronai kanonok végezték 1276 nyarán és őszén.⁵⁰

Végezetül Benedek nem egészen három évig működött választott érsekként, 1276. november 18-án még feltűnik a méltóságsorokban, de 1277. március 13-án XXI. János pápa már üresedésben lévőként említi az esztergomi érseki széket.⁵¹ Bizonyára a két időpont között hunyt el, nagyobb valószínűséggel 1276-ban, mivel Kán nembeli Miklóst néhány 1276. évi oklevélben választott esztergomi érseknek és alkancellárnak nevezték.

KÁN NEMBELI MIKLÓS „MÁSODIK ÉRSEKSÉGE”

Benedek választott esztergomi érsek halála azonban nem jelentett egyenes utat Kán nembeli Miklós számára az esztergomi érsekséghez. Bár néhány 1276. évi, minden bizonnyal Benedek halála után kelt királyi oklevél méltóságsorában felbukkan mind alkancellárként, mind választott esztergomi érsekként, 1277-ben az esztergomi érsekséget már üresedésben levőként említik, az alkancellári tisztséget pedig Demeter fehérvári prépost látja el.⁵² További források híján nem dönthető el egyértelműen, hogy az esztergomi választott érseki címzés mögött Miklós saját kezdeményezéséről van-e szó, vagy esetleg IV. László támogatásáról. Ugyanakkor – mivel a jelentős kormányzati pozíciókat ekkor a Kőszegi–Gutkeled–Geregye „koalíció” töltötte be⁵³ – joggal feltételezhetjük, hogy Kán nembeli Miklós saját akciójáról lehetett szó. Ezt a nézetet erősítheti az is, hogy az esztergomi káptalan nem ismerte el Miklóst érseknek, hanem új választást ejtett meg és Kőszegi Henrik fia Péter veszprémi püspököt választották meg esztergomi érseknek 1277. március 13-án.⁵⁴ Feltételezhető, hogy Péter veszprémi püspök se bírt elégséges támogatottsággal a királynál, hiszen a méltóságsorokban egyszer se szerepelt választott érsekként.

Véleményem szerint a káptalan saját érdekei mentén döntött Kőszegi Péter mellett. Ennek oka az lehetett, hogy a Benedek megerősítését is folyamatosan gátló Kán nembeli Miklóssal szemben olyan új jelöltet keresett, aki rendelkezik a szükséges erővel – tehát a megfelelő családi háttérrel – ahhoz, hogy felvegye a harcot Kán nembeli Miklóssal. Szintén március 13-án XXI. János pápa Miklóst Rómába idéztette Lodomér váradi püspök által, Miklósnak az idézés napjától két hónapja lett volna a pápa előtt megjelenni, hogy ügyét tisztázza.⁵⁵ Erre azonban XXI. János pápa május 20-i halála miatt nem volt lehetőség, s közben a belpolitikai helyzet is megváltozott.

1277 májusában a rákosi gyűlés nagykorúsította IV. Lászlót. Az 1272–1277 közötti időben passzív egyháziak fellépését Szűcs Jenő szerint a veszprémi egyház 1276. évi és a gyulafehérvári egyház 1277. évi elpusztítása váltotta ki. Mindez ugyanis rávilágított arra, hogy

⁵⁰ FRAKNÓI 1901. 94.; CSEPREGI 2017. 105.; Szent Margitra vonatkozó szakirodalom részletes további bibliográfiával: KLANICZAY T. – KLANICZAY G. 1994., DEÁK 2005., A szentté avatási kísérletekre lásd KLANICZAY 2006.

⁵¹ MES II. 79.

⁵² ZSOLDOS 2011. 82., 112.; Miklóst alkancellárként említő oklevél: RA 2150. Választott érsekségét és alkancellárságát is említő oklevelek: RA 2151–2152.

⁵³ SZŰCS 2002. 400.

⁵⁴ MES II. 65.; BEKE 2003a 123.

⁵⁵ MES II. 70.; THEINER I. 322.; SZABÓ 1886. 55.

az egyházak képtelenek megvédeni magukat komolyabb fegyveres erővel szemben, ennél fogva elemi érdekük volt az állam megerősítése. Ugyanakkor a felső klérus a korábbi években kiszorult a kormányzatból, s ott csak világiasabb, ambíciózusabb főpapok maradtak meg, mint Záh nembeli Jób pécsi püspök, vagy Kán nembeli Miklós. A rákosi gyűlés kezdeményezőiben nem általánosságban véve a püspöki kart kell látnunk, hanem az egyházi elit többségében jogi képzettségű csoportját, amelynek tagjai hosszabb királyi hivatalnoki múltra tekintettek vissza, így például Bánca nembeli István kalocsai érseket, Fülöp váci, Lodomér váradi, Timót zágrábi, Záh nembeli Jób pécsi püspököket. A gyűlés hangadói ugyanakkor nemcsak püspökök voltak, így soraik között megtalálhatjuk Hontpázmány nembeli János budai prépostot, a későbbi kalocsai érseket is.⁵⁶ A gyűlés nemcsak IV. László kezébe adta az ország irányítását, de határozott programot is hirdetett a különböző bárói csoportok önkényeskedéseivel szemben, elsősorban a Kőszegi–Gutkeled–Geregye-„párt” ellen. Értelemszerűen a fenti döntések csak akkor értek valamit, ha rendelkezésre áll a szükséges erő, amely érvényre juttatja azokat, azonban ez alkalommal az erő sem hiányzott.

A fenti bárói csoportosulásra az első csapás Gutkeled nembeli Joachim halála volt. Ezt követően IV. László Habsburg Rudolfal kötött szövetséget, az ifjú király a hatalommal szembezelő alattvalók várainak a megvívását tervezte, ezért kért Rudolftól várostromhoz szükséges felszerelést. Zsoldos Attila szerint 1277 novemberére kedvező feltételek alakultak ki ahhoz, hogy IV. László kísérletet tegyen az említett csoport megtörésére.⁵⁷

Mindez számunkra azért is bír jelentőséggel, mert bár Kán nembeli Miklóst nem látjuk a rákosi végzést kiharcoló egyházi elit soraiban, de az 1277 novemberében megindult királyi hadjárat kedvező feltételeket alakított ki ahhoz, hogy Miklós saját törekvéseihez támogatókat találjon. 1277 novemberében IV. László hadai megindultak a Kőszegiek ellen, így egyrészt választ kapunk arra, hogy miért Miklós vezette Biharban a Geregyék ellen indított támadást, (hiszen a hadvezetésre alkalmasabb és tapasztaltabb világi bárók a szívósabbnak ígérkező nyugati hadjáratra kísérték el a királyt), másrészt pedig arra, hogyan ismertette el Miklós választott esztergomi érsekségét.

XXI. János pápa halálát (1277. május 20.) követően a következő pápát, III. Miklóst csak december 26-án választották meg, így Kán nembeli Miklós könnyedén teljesíthette a magyar egyházi elit azon esetleges elvárásait, hogy eleget tegyen a március 13-án keltezett pápai idézésnek. Ennél azonban sokkal jelentősebb, hogy az esztergomi káptalan inkább Kőszegi Péter veszprémi püspököt támogatta, akinek minden bizonnyal nem szerepelt a tervei között, hogy saját családja ellen forduljon, az ő érsekségének elismerésével azonban éppen azt a bárói kört erősítették volna, amellyel leszámolni készültek. Véleményem szerint ezt megelőzendő ismerték el Kán nembeli Miklós igényét az esztergomi érsekségre, aki pontosan 1277. november 10-én bukkan fel a méltóságsorokban választott esztergomi érsekként (tehát a királyi hadak megindulásával egy időben), és még ebben az évben megszerezte a kancellári címet.

Így Kán nembeli Miklós már választott érsekként vezette a Geregyék ellen a királyi hadat, a nemzetség központjának számító Adorján várának ostromára 1277–1278 telén került sor. Geregye nembeli Miklós viszonylag kedvező feltételek kicsikarását követően feladta a harcot, meglehet azért, mert a választott érsek hadászati erősítést kapott. A hadjáratot követően

⁵⁶ Szűcs 2002. 407–408.

⁵⁷ Zsoldos 2019. 33–39.

a Kőszegi–Gutkeled–Geregye-csoport maradékát azzal bontotta meg a király, hogy Gutkeled nembeli Istvánt, Joachim fivérét visszafogadta a kegyeibe és ráruházta az országbírói méltóságot.⁵⁸

Hiába volt azonban Kán nembeli Miklós belpolitikai sikere, 1278. január 27-én III. Miklós pápa elővette az elődök megoldatlan ügyét, és maga elé idézte Kán nembeli Miklóst és Kőszegi Pétert. Egyik érsekjelölt sem jelent meg azonban személyesen, Péter veszprémi püspök Pál veszprémi prépostot és esztergomi kanonokot küldte el maga helyett, míg Miklós Karácsony (Karacin) áldozópapot és Benedek békési főesperest, később utóbbi helyett Miklós klerikus jelent meg. Már a követek személyében is megmutatkozik, hogy a káptalan támogatását Péter bírta, hiszen amíg őt egy esztergomi kanonok képviselte, igaz, egyben veszprémi prépostként a püspök alá is tartozott, addig Miklóst csak egy áldozópap és a váradi káptalan egy tagja. Kán nembeli Miklós a római utat kockázatosnak minősítette és a cseh és magyar király között megkötendő békére való hivatkozással próbálta kihúzni magát a személyes megjelenés alól, sikertelenül. A pápa 1278. június 1-jén mind Miklós (akit következetesen erdélyi prépostnak neveznek a pápai levelek), mind Péter veszprémi püspök jelölését visszautasította, és, hogy megelőzze az esztergomi káptalan újabb választási viszályát az esztergomi érseki szék betöltését magának tartotta fent (azaz rezerválta).⁵⁹

A pápai döntésbe Miklós és Péter is beletörődött, azt a király, a bárók és az esztergomi székeskáptalan is tudomásul vették, ennek megfelelően 1278 nyarától az esztergomi érseki széket ismét üresedésben lévőnek mondják az oklevelek.⁶⁰ Miklós egy hónapon belül kancellári címét is elveszítette, azt Záh nembeli Jóbnak adta át. 1278 novemberére viszont megkapta helyette az alkancellári tisztséget, valamint megszerezte a fehérvári prépostságot is, miután a korábbi budai prépostot, ekkor választott fehérvári prépost Hontpázmány nembeli Jánost megválasztották kalocsai érseknek.

Kán nembeli Miklós választott érseksége utáni pályafutását Fülöp fermói püspök, pápai legátus magyarországi tevékenysége törte meg. A legátus 1279 elején érkezett az országba, március 4-én kibocsátott oklevele szerint a király visszafogadta a kegyébe a Kőszegieket. 1279. május 5-én kelt oklevele arról tesz említést, hogy Miklós prépost eskü alatt megfogadta, hogy feltétel nélkül engedelmeskedik a legátusnak, az általa elkövetett kihágásokért, károkért és jogtalanságokért kárpótlást ad, leteszi alkancellári hivatalát és távozik a királyi udvarból, a legátus udvarát követve elzarándokol Rómába, ezen túl pedig a birtokain tartózkodik, amelyet nem hagy el a legátus engedélye nélkül, cserében viszont a legátus feloldozza Miklóst a kiközösítése alól. (A kiközösítésre vonatkozó adat nem ismert.)⁶¹ Mivel Miklós távozására az alkancellári tisztségéből csak szeptember 3. után került sor, kétségtelen, hogy a választott fehérvári prépost nem tartotta be az esküjét.⁶²

A legátus ezt követően a kunok megtérítését helyezte a középpontba, 1279. június 23-án Budán került sor egy tanácskozásra a királlyal, a világi és egyházi vezetőkkel és a kunok két elöljárójával, Usukkal és Tolonnal. Augusztus 10-én már a tétényi *generalis congregatio* hozott határozatokat Fülöp legátus jelenlétében, amely néhány engedménnyel ugyan, de megismételte a június 23-i tanácskozás rendelkezését. Hamarosan sor került a Budai Zsinatra, amelyet

⁵⁸ ZSOLDOS 2019. 40–44.

⁵⁹ THEINER I. 324–326.; KÁDÁR 2021. 22–23.

⁶⁰ ZSOLDOS 2011. 82.

⁶¹ MES II. 97–98.; KOVÁCS 2019. 155.; KÁDÁR 2021. 25.

⁶² ZSOLDOS 2011. 112.

IV. László király megkísérelt megakadályozni, sikertelenül. 1279 október elején került sor arra, hogy a legátus kimondta a király személyére és országára az *interdictum*ot. IV. László először kibékült a legátussal, valamikor október 2–16. között került sor a magyar király Canossa-járására, de október 16-án már a kunok között találjuk, a Temesen túli szállásokon, Érsomlyó vidékén adott ki oklevelet. A királyt sajátos száműzetésébe két egyházi is követte: Kán nembeli Miklós, az önjelölt exérsek és Gergely esztergomi prépost. Utóbbi hamarosan meggyilkolták kun szeretője mellett. Kán nembeli Miklós 1279. december 9. után betegedett meg, közelinek érezve halálát megbánta bűneit, meggyónt és arra kérte családját és barátait, hogy vigyék a legátus elé. Fülöp fermói püspök a kiközösített Miklóst a bélpoklosok temetőjébe vitette, ahol elterjedt a hír, aki követ dob rá, az búcsút nyer. A király haragra gerjedt kedvelt embere sírjának meggyalázása miatt, állítólag ezért fogatta el a legátust és adta a kunok kezére 1279–1280 fordulóján.⁶³

ÖSSZEGZÉS

A két választott érsek életrajzának végére érve röviden tekintsük át a fenti vizsgálat eredményeit: Túrje nembeli Fülöp halálát követően, 1273 február második felében kerülhetett sor a kettős érsekválasztásra, majd miután Kán nembeli Miklóst kibuktatták az érseki székből, az esztergomi káptalan Benedeket tekintette érseknek és nem ejtett meg újabb választást. Így Benedeket talán már 1273 júniusától, a méltóságsorokban való szereplése miatt minden kétséget kizáróan 1274. február 22-től egészen 1276 végén bekövetkezett haláláig tekinthetjük esztergomi érseknek. Vele szemben Kán nembeli Miklós csak két rövid időszakban volt választott érsek. Egyrészt 1273 márciusától 1273 május–június fordulójáig, másrészt 1277 novemberétől 1278. június 1-ig, amikor is III. Miklós pápa elutasította érsekségét. Utóbbi ráadásul joggal tekinthetjük egy politikai alku részének, amikor is a királyi hadak megindultak a Kőszegiek, illetve a Geregye nemzetség ellen.

Az 1270-es évek sikertelen esztergomi érsekválasztásai mögött véleményem szerint az a folyamat húzódik meg, hogy amíg a királyi hatalom korábban határozottan kijelölte a megválasztandó személyt, addig a Túrje nembeli Fülöp halálát követő időszakban az erős királyi hatalom hiánya mutatkozott meg a megválasztandó személy kijelölésének, másrészt támogatásának elmaradásában. Ezt mutatja az is, hogy Kán nembeli Miklós első érseksége során addig tudott az érseki székből megmaradni, amíg az őt támogató arisztokrata kör volt a hatalom birtokosa. Így Miklós személyében egy, a leghatalmasabb családok köréből származó főpap pályáját követhetjük végig szemben Benedek választott érsekkel, aki a klasszikusnak is tekinthető egyházi-udvari írásbeliségbeli karrierutat végigjárva⁶⁴ jutott el az esztergomi érseki székhöz.

⁶³ Szűcs 2002. 424–427.

⁶⁴ Tehát királyi udvar, majd a királyi kancelláriában ellátott szolgálat, egy királyi alapítású társaskáptalan préposti címének megszerzését követően egy megüresedő főpapi szék megszerzése. – Szűcs 1978. 174.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ÁÚO (1860–1874): Árpád-kori új okmánytár I–XII. Közzé teszi Wenzel Gusztáv. Pest.
- BALICS LAJOS (1885–1890): *A római katolikus egyház története Magyarországon. I–II./1–2.* Budapest.
- BARABÁS GÁBOR (2021): A pápaság és a kánoni választások a 13. századi magyar egyházban. *Századok* 155. évf. 3. sz. 517–546.
- BEKE (2003a): Kán nembéli II. Miklós. In Beke Margit (szerk.): *Esztergomi érsekek 1001–2003.* Budapest, Szent István Társulat. 121–125.
- BEKE (2003b): III. Benedek. In Beke Margit (szerk.): *Esztergomi érsekek 1001–2003.* Budapest, Szent István Társulat. 125–127.
- CD (1829–1844): *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. I–XI.* Ed. Georgius Fejér.
- CSEPREGI ILDIKÓ (2017): Árpád-házi Szent Margit csodái. In Csurgai Horváth József (szerk.): *Az első 300 év Magyarországon és Európában. A Domonkos-rend a középkorban.* Székesfehérvár, Alba Civitas Történeti Alapítvány. 103–124.
- DEÁK VIKTÓRIA HEDVIG O. P. (2005): *Árpád-házi Szent Margit és a domonkos hagiográfia. Garinus legendája nyomán.* Budapest.
- Erd. Okm.* (1997–2008): *Erdélyi okmánytár. Oklevelek, levelek és más írásos emlékek Erdély történetéhez. I–IV. (1023–1372).* Regesztákban jegyzetekkel közzéteszi: Jakó Zsigmond – Hegyi Géza – W. Kovács András. A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 26., 40., 47., 53. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ (1885): *A királyi kancellária az Árpádok alatt.* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.
- FRAKNÓI VILMOS (1901): *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a Római Szent-Székkal I. 1000–1417.* Budapest.
- HEGYI GÉZA (2019): Az erdélyi káptalan Árpád- és Anjou-kori archontológiája (1199–1387). *Turul* 92. évf. 2. sz. 69–94.
- HO (1865–1891): *Hazai okmánytár I–VIII.* Kiadják Nagy Imre et al. Győr–Budapest.
- KARÁCSONYI JÁNOS (1995): *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig.* Utószó: Kubinyi András. Reprint. Budapest, Nap Kiadó 1900. [1995].
- KÁDÁR TAMÁS (2021): Püspökgyilkosság Veszprémben. Kőszegi (II.) Péter veszprémi püspök pályája. *Veszprémi Szemle* 23. évf. 4. sz. 16–38.
- KISS GERGELY (2013): *Királyi egyházak a középkori Magyarországon.* Thesaurus Historiae Ecclesiae in Universitate Quinqueecclesiensi 3. Pécs, Pécsi Tudományért Kulturális Egyesület.
- KLANICZAY GÁBOR (2006): Kísérletek Árpád-házi Szent Margit szentté avatására a középkorban. *Századok* 140. évf. 2. sz. 443–453.

- KLANICZAY TIBOR – KLANICZAY GÁBOR (1994): *Szent Margit legendái és stigmái*. Budapest.
- KNAUZ NÁNDOR (1863): Az esztergomi érsekek 1272–1279. *Magyar Sion* 1. évf. 9–30.
- KOLLÁNYI FERENC (1900): *Esztergomi kanonokok 1100–1900*. Esztergom.
- KOVÁCS ISTVÁN (2018): Az aradi káptalan elöljárói: a prépostok (1135–1526). In Czefner Dóra et al. (szerk.): *Mesterek és tanítványok 3. Tanulmányok a bölcsészet- és társadalomtudományok területéről*. Pécs. 147–163.
- KOVÁCS VIKTÓRIA (2019): Alter ego domini papae Nicolai III. Fülöp fermói püspök, szentszéki legátus magyarországi tevékenysége (1279–1281). In Kiss Gergely (szerk.): *Varietas delectat. A pápai–magyar kapcsolatok sokszínűsége a 11–14. században*. DeLegatOnline Könyvek 1. Pécs, PTE BTK TTI Középkori és Koraiújkori Történelmi Tanszék. 117–166.
- KRISTÓ GYULA (2002): *A korai Erdély (895–1324)*. Szegedi Középkortörténelmi Könyvtár 18. Szeged, Szegedi Középkorász Műhely.
- MÁRKI SÁNDOR (1892): *Arad vármegye és Arad város története I. A legrégebb időktől a török hódításig*. Arad.
- MES (1874–1999): *Monumenta ecclesiae Strigoniensis I–IV*. Coll. et edd. Ferdinandus Knauz et alii. Strigonii.
- PAULER GYULA (1899): *A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt. I–II*. Budapest.
- PÓR ANTAL (1888): Kérdés László erdélyi vajda nemzetsége iránt. *Turul* 6. évf. 140.
- PÓR ANTAL (1891): László erdélyi vajda és a Keán nemzetség. *Turul* 9. évf. 105–112.
- PÓR ANTAL (1892): Genealógiai kérdések. *Turul* 10. évf. 121–125.
- PÓR ANTAL (1907): A Rátót nemzetségből származó esztergomi érsekről. *Turul* 25. évf. 196–198.
- RA (1923–1987): *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. I–II*. Szerk. Szentpétery Imre – Borsa Iván. Budapest.
- RUDOLF VERONIKA (Kézirat): *A Magyar Királyság cseh és osztrák kapcsolatai 1196 és 1310 között*. Doktori disszertáció.
- SZABÓ KÁROLY (1886): *Kun László 1272–1290*. Magyar Történelmi Életrajzok 6. Budapest.
- SZŰCS JENŐ (1978): A kereszténység belső politikuma a XIII. század derekán. IV. Béla és az egyház. *Történelmi Szemle* 21. évf. 1. sz. 158–181.
- SZŰCS JENŐ (2002): *Az utolsó Árpádok*. Budapest, Osiris Kiadó.
- THEINER, AUGUSTINUS (1859–1860): *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia. I–II*. Romae.
- THOROCZKAY GÁBOR (2012): A szebeni prépostság történetének főbb kérdései a XIV. század közepéig. *Fons* 19. évf. 1. sz. 37–55.
- THOROCZKAY GÁBOR (2021): Társaskáptalan a Maros mentén. Az aradi prépostság története alapításától 1342-ig. In Ribí András (szerk.): *Prépostok, apátok, vikáriusok*. Az Árpád- és Anjou-kor Magyar Egyházi Archontológiájának kérdései 3. Pécs, Kronosz Kiadó 294–312.

WERTNER MÓR (1900): Az erdélyi németek bevándorlása, a szebeni prépostság a XIV. század végéig. Meghatározások és helyreigazítások. *Erdélyi Múzeum* 17. évf. 6. sz. 301–312., 7. sz. 397–413.

WERTNER MÓR (1908): Újabb nemzetségi kutatások VIII. A Kán-nemzetség erdélyi vagy vajdai ága. *Turul* 26. évf. 122–129.

ZSOLDOS ATTILA (2007): *Családi ügy. IV. Béla és István ifjabb király viszálya az 1260-as években*. História Könyvtár. Monográfiák 24. Budapest, MTA Történettudományi Intézete.

ZSOLDOS ATTILA (2011): *Magyarország világi archontológiája 1000–1301*. História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 11. Budapest, MTA Történettudományi Intézete.

ZSOLDOS ATTILA (2019): A Geregyék felemelkedése és bukása. In: Uő: *Adorján három ostroma. Oligarchák a Tiszántúlon a 13–14. század fordulóján*. Tanulmányok Biharország történetéről 6. Nagyvárad, Varadinum Kulturális Alapítvány. 9–56.